

УДК 330.341

JEL A 12; I 31

DOI: 10.31471/2409-0948-2019-1(19)-96-108

**Куценко Віра Іванівна**  
доктор економічних наук, професор  
заслужений діяч науки і техніки України  
Державна установа «Інститут економіки природокористування  
та сталого розвитку Національної академії наук України»  
01032, Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60  
[kutsenkovira@gmail.com](mailto:kutsenkovira@gmail.com)  
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

## МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІСЦЕ І РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

**Анотація.** Стаття присвячена актуальним проблемам сталого розвитку України. Сутність сталого розвитку розкрито в контексті місця і ролі в ньому соціальної сфери як провідного чинника. Розкрито структуру й основні складові сталого розвитку. Відзначено роль в процесі сталого розвитку соціальної сфери, зокрема освіти, охорони здоров'я, культури, організованого відпочинку. Проаналізовано соціально-економічні показники. Особливу увагу приділено проблемам розвитку зазначених складових соціальної сфери в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Доведено, що зміни відбуваються з головною продуктивною силою, зокрема зростають освітній та культурний рівні працівників сучасного виробництва. Підкреслено зростання питомої ваги розумової діяльності. Відмічено, що якість знань жителями міста і села є відчутними. Зроблено висновок про те, що досягнутий освітній рівень населення не відповідає високим суспільним потребам.

Розкрито стратегію управління процесами сталого розвитку з урахуванням факторів, що впливають на ці процеси. Акцентовано увагу на те, що розвиток соціальної сфери сприяє прискоренню розвитку продуктивних сил, зближенню матеріальних і культурних умов життя населення, зумовлює суттєві зміни в системі соціальних відносин, що забезпечує сталий розвиток. Значну увагу приділено формуванню механізмів зростання освітньо-інтелектуального потенціалу країни та зміцненню здоров'я людини - головної продуктивної сили суспільства, а також механізмів для ефективного використання ресурсів, що сприяє сталому розвитку як економіки в цілому, так і соціальної сфери зокрема. Зроблено висновок про те, що важливим є не лише зростання масштабів розвитку соціальної сфери, але й ефективного її використання.

**Ключові слова:** складові сталого розвитку, модель сталого розвитку, освіта, охорона здоров'я.

**Kutsenko Vira Ivanivna**  
Doctor of Economics, professor  
Honored Scientist of Ukraine  
Public Institution «Institute of Environmental Economics  
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»  
01032, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60  
[kutsenkovira@gmail.com](mailto:kutsenkovira@gmail.com)

## MECHANISMS FOR PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: THE PLACE AND ROLE OF SOCIAL SPHERE

**Abstract.** The article is devoted to topical issues of formation of sustainable development in Ukraine. In this regard, the essence of sustainable development is revealed in the context of the place and role of the social sphere as its the leading factor. The structure and main components of sustainable development are revealed. The role in the process of sustainable development of the social sphere is noted, in particular, its components such as education, health care, culture, organized recreation. The analysis of relevant socio-economic indicators was performed. Particular attention is paid to identifying the problems of development of these components of the social sphere in the context of globalization and European integration. We prove that in these conditions serious changes occur with the main productive force, in particular, the growth of the educational and cultural level of workers of modern production. We emphasize the growth of the specific weight of mental activity.

The strategy of managing sustainable development processes is disclosed taking into account the factors influencing these processes. The attention is focused on the fact that the development of the social sphere contributes to the acceleration of the development of productive forces, the convergence of material and cultural conditions of life, predetermines significant changes in the system of social relations, which allows for sustainable development.

Considerable attention is paid to the formation of mechanisms to ensure the growth of the educational and intellectual potential of the country and the promotion of human health - the main productive force of society, as well as mechanisms that ensure the efficient use of resources, which contributes to the sustainable development of both the economy in general and the social sphere in particular.

Thus, it is important not only to ensure the growth of the social sphere, but also its effective use.

**Key words:** components of sustainable development, sustainable development model, education, health care.

*„Бачити і робити нове – дуже велике задоволення.”*

Вольтер

**Актуальність дослідження.** Сучасний світовий вектор соціально-економічного розвитку – це рух до економіки та суспільства знань, до сталого розвитку, який формує розвиток соціальної сфери та освіти щонайперше [1; 2; 3]. На це вказують у своїх дослідженнях Андрій Н., Барановська Д., Гоголь І., Гаращук О., Гриньов А., Грінченко А., Денисов О., Друкер П., Єгіазарян Г., Євтушенко Г., Єгорова О., Жамін В., Жильцов Є., Згуровський М., Кінаш І., Корсак К., Кремень В., Крючок О., Кушнір Н., Олійник В., Палічева М., Пасінська О., Янковець Т. та багато інших науковців. Проте до цього часу в Україні не досягнуто бажаних результатів у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку.

Тому **метою нашого дослідження** є виявлення механізмів, застосування яких сприяло б сталому розвитку в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Як свідчать результати наших досліджень, розвиток соціальної сфери служить важливим механізмом зростання людського капіталу – важливого чинника соціально-економічного розвитку України. Так, збільшення його лише на один відсоток зумовлює підвищення валового внутрішнього продукту до трьох відсотків [4]. Тому у високорозвинених країнах велику увагу приділяють розвитку тих галузей, які забезпечують сталий розвиток.

Сталий розвиток – це інтегральна характеристика соціально-економічного та екологічного стану країни. Попри те, що дотепер в світі відсутня єдина загальноприйнята система індикаторів сталого розвитку. Комісія ООН із сталого розвитку після конференції ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) розробила систему індикаторів, яка відображає соціальні, економічні, екологічні та інституціональні аспекти сталого розвитку. В умовах науково-технічного та еволюційного прогресу змінюється головна продуктивна сила. В його праці підвищується питома вага розумової діяльності (табл. 1-3).

Таблиця 1

## Розподіл населення України за рівнем освіти

	Все населення		яке проживає					
			у міських поселеннях		всього		у сільській місцевості	
	2016	2017	у великих містах	у малих містах	2016	2017	2016	2017
Кількість населення у віці 6 років і старші – всього (тисяч)	36119,2	36982,1	13707,3	9932,0	23728,9	23639,3	12390,3	12342,8
Розподіл населення (%) у віці 6 років і старші за рівнем освіти:								
повна вища	22,6	22,6 <sup>1</sup>	34,6	21,3	28,7	29,0	10,8	10,2
базова вища	1,3	1,3	2,2	0,6	1,4	1,5	1,0	0,9
неповна вища	18,0	18,7	17,7	22,6	19,0	19,8	16,2	16,6
професійно-технічна	19,8	19,6	15,2	20,6	18,0	17,5	23,3	23,9
повна загальна середня	17,8	17,1	14,9	14,3	15,9	14,7	21,7	21,8
базова загальна середня	8,7	8,7	4,9	7,4	6,1	5,9	13,8	14,1
початкова загальна середня	6,2	6,4	5,0	6,9	5,2	5,8	8,0	7,4
не мають початкової загальної та неписьменні	5,6	5,6	5,5	6,3	5,7	5,8	5,2	5,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

<sup>1</sup>Серед 100 осіб у віці 25-44 років 38 осіб мають повну вищу освіту.

Джерело: [5, с. 49].

Таблиця 2

## Рівень освіти населення України у вікових групах

	Все населення		яке проживає					
			у міських поселеннях		у сільській місцевості			
	2016	2017	у великих містах	у малих містах	всього	2016	2017	2016
Частка населення (%) у віці 22 роки і старше, яке має повну вищу освіту	27,2	27,2	41,7	25,7	34,6	35,0	13,0	12,3
Частка населення (%) у віці 21 роки і старше, яке має базову вищу освіту	1,4	1,5	2,5	0,8	1,6	1,8	1,2	1,0
Частка населення (%) у віці 20 років і старше, яке має неповну вищу освіту	21,1	21,8	20,7	26,7	22,2	23,2	18,9	19,2
Частка населення (%) у віці 18 років і старше, яке має професійно-технічну освіту	22,7	22,5	17,3	23,9	20,5	20,2	26,8	27,2
Частка населення (%) у віці 18 років і старше, яке має повну загальну середню освіту	19,9	19,2	16,6	16,2	17,5	16,4	24,5	24,5
Частка населення (%) у віці 16 років і старше, яке має базову загальну середню та початкову загальну освіту	10,5	10,5	5,4	9,0	6,9	6,9	17,4	17,4
Частка населення (%) у віці 6 років і старше, яке не має початкової загальної освіти та неписьменні	5,6	5,6	5,5	6,3	5,7	5,8	5,2	5,1

Джерело: [5, с. 52].

**Кількість осіб з вищою освітою в Україні та її регіонах**

Регіон	2010	2017
Україна	18,5	22,6
Вінницька	15,5	21,5
Волинська	11,8	17,2
Дніпропетровська	19,6	27,7
Донецька	17,1	17,9
Житомирська	11,3	13,1
Закарпатська	9,5	14,9
Запорізька	17,6	23,2
Івано-Франківська	15,1	22,7
Київська	18,5	19,8
Кіровоградська	15,7	16,9
Луганська	20,1	22,0
Львівська	19,6	24,0
Миколаївська	17,6	19,0
Одеська	20,4	20,6
Полтавська	14,7	20,2
Рівненська	16,5	18,5
Сумська	17,6	15,8
Тернопільська	16,9	25,3
Харківська	24,6	26,2
Херсонська	13,6	19,4
Хмельницька	13,3	15,3
Черкаська	16,0	20,3
Чернівецька	11,5	14,8
Чернігівська	12,1	19,1
м. Київ	37,3	45,3

Джерело: [5, с. 51; 6, с. 49].

Знання, людський геній стають у наш час великим джерелом прогресу та могутності країни, а заодно – і забезпечення сталого розвитку. Існують суттєві відмінності освітнього рівня, як видно із таблиць 1-3, жителів міста і села, а також між регіонами та групами різних вікових груп. Низький освітній рівень населення негативно позначається на ефективності суспільного виробництва. За нашими дослідженнями, близько 27% приросту валового внутрішнього продукту забезпечується зростанням освітнього і професійного рівня. Хоча в Україні спостерігаємо підвищення освітнього рівня населення, досягнутий рівень ще не відповідає високим суспільним потребам. Скажімо, система підготовки кадрів не завжди враховує структурні зрушення в економіці, спостерігаємо недостатній базовий рівень освітньої підготовки частини працівників різних сфер економічної діяльності.

Останнім часом дуже актуальною стала проблема якості освіти. Проте якісні показники, на жаль, не фіксують ні державна статистика, ні перепис населення. Водночас відмінності якості знань, зокрема жителів міста і села, відчутні, особливо в переході молоді від одного освітнього ступеня до іншого. В галузевому аспекті більш високою освітньою підготовкою характеризуються працівники науки, освіти, охорони здоров'я, де практична половина працюючих має вищу освіту.

Вплив освіти на трудову діяльність не вичерпується її роллю у професійній, технологічній підготовці фахівців. Від рівня освіти останніх залежить ступінь творчої цілеспрямованості у праці, новаторські якості працівників. Освіта впливає на формування

та розвиток сукупності тих якостей останніх, які проявляються в зацікавленій, діловій участі в управлінні виробництвом. Наші дослідження підтверджують безпосередній взаємозв'язок соціально-економічної діяльності працівників з їх загальною культурою та освіченістю. Отже, важливою функцією соціальної сфери стає не лише підвищення трудової здібності зайнятої частини населення, вплив на складність виконуваної праці, але і на розвиток багатогранних фізичних і духовних рис кожної людини, на процеси соціальної перебудови суспільства.

Розвиток соціальної сфери сприяє розвитку продуктивних сил, зближенню матеріальних і культурних умов життя населення, зумовлює суттєві зміни в системі соціальних відносин, що забезпечує сталий розвиток [7; 8]. Тепер украї важливим є не лише зростання масштабів розвитку соціальної сфери, але й ефективного її використання. Досягненню останнього сприяє працевлаштування випускників закладів освіти за отриманим фахом, встановлення тісного контакту, скажімо, закладів освіти з бізнесом, з конкретними підприємствами. Наразі випускники вищих навчальних закладів, які навчались навіть за рахунок коштів державних і місцевих бюджетів, не отримують направлення на роботу. Так, приміром, у 2017 році із загальної кількості випускників отримали направлення на роботу в по Україні всього лише 14% (рис. 2).

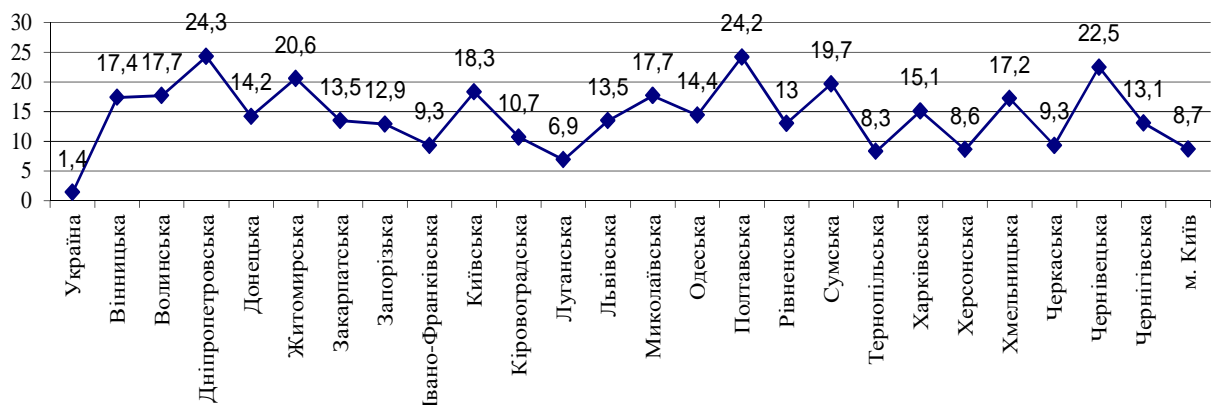


Рис. 2. Територіальні відмінності кількості випускників, які отримали направлення на роботу, 2017 р.

Результати нашого аналізу показали, що й у 2018 р. суттєвих змін цей показник не зазнав. Особливо низьким показником характеризується м. Київ, де він більше, ніж на третину, є меншим за середньо-український показник. Водночас саме у столиці України найбільша кількість тих, які навчались за рахунок коштів як державного, так і місцевих бюджетів.

Покращити цю ситуацію, як свідчить практика, можна шляхом надання випускникам вищих навчальних закладів одночасно з освітньо-кваліфікаційним рівнем робітничої професії. У вищезазначеному році по Україні кількість таких випускників уже становила більше за 24 тис. осіб. Особливо велику увагу цьому питанню надають у Дніпропетровській та Харківській областях, де загальна кількість таких випускників - близько 30% [9, с. 131]. Зрозуміло, що сучасний виробничник має володіти знаннями в сферах наукової організації праці, технології виробництва, функціонування сучасних технологічних засобів. Найбільш характерними ознаками робітника нового типу стає широка науково-технічна та загальноосвітня підготовка. Якщо раніш підготовка робітника полягала в передачі певних навиків праці, необхідних для виконання відповідних виробничих операцій, то в сучасних умовах кваліфікація визначається не лише запасом технічних і практичних знань, а і перш за все рівнем теоретичної підготовки. Високий же рівень підготовки працівників суспільного виробництва дозволяє йому матеріалізувати

досягнення науково-технічного прогресу, брати активну участь у його розвитку, забезпечити орієнтацію на підготовку кадрів з урахуванням не лише поточних, але і перспективних потреб економіки та суспільства. А це потребує подальшого вдосконалення змісту навчальних програм, забезпечення відповідності навчально-програмної документації вимогам не лише сьогодення, а й майбутніх часів. Усе це, як свідчать розрахунки, потребує значних інвестицій [10; 11].

Обсяги фінансування освітньої сфери у цьому контексті мають постійно зростати, що пов'язано з необхідністю підвищення якості освіти, покращення умов навчання, вдосконалення технічного обладнання навчально-виховного процесу тощо. Наразі ж більша частина основних засобів, скажімо, у загальноосвітній сфері припадає на приміщення та інші споруди (близько 80%), хоча в освітній сфері проглядаємо позитивну тенденцію збільшення питомої ваги в основних засобах технічних засобів, приладів, інструментів. Нині майже в усіх закладах освіти значну частку становлять комп'ютери, кіноапарати, телевізори, магнітофони, епідіаскопи, інші сучасні технічні засоби навчання, добре обладнані лінгафонні кабінети, що активно впроваджують в освітню діяльність нові інформаційні технології. Тобто в навчально-матеріальній базі закладів освіти відбуваються не лише кількісні, але і якісні зміни. З кожним роком у навчальний процес упроваджуються прогресивні методи навчання, що підвищує якість освіти та підготовки кадрів.

Тобто стратегічною лінією в освітній сфері є активне використання в навчальному процесі комп'ютерного ресурсу за призначенням, а також посилення таких важливих управлінських функцій, як цілепокладання, конструювання, проектування тощо. Інформатизація управління дозволяє:

- здійснювати системний аналіз ресурсної бази з метою визначення її повноти й достатності для передбачуваних удосконалень;
- формувати конкретне мислення керівника навчального закладу, що передбачає не лише аналіз ситуації в навчальному закладі, а й максимальний аналіз провідних вітчизняних і закордонних освітніх тенденцій;
- використовувати інноваційний ресурс для модернізації таких управлінських функцій як планування, керівництво і контроль;
- управляти інформаційними потоками, надійно захищаючи інформацію; визначати коло її споживачів, структурувати інформацію так, щоб кожний користувач (психолог, педагог, ін.) мав би доступ до неї в межах своєї професійної компетенції [12; 13].

Застосування нових інформаційних і мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі, поряд із традиційними, дозволяє підвищити його ефективність, сприяє вдосконаленню професійної майстерності педагога та розвитку компетентності особистості учня. Зрозуміло, що використання сучасних інформаційних технологій дає очікуваний результат лише в поєднанні з передовими педагогічними технологіями.

Тепер постає завдання не лише активно впроваджувати інноваційні технології у навчальний процес, а й досягти високої інтенсифікації навчальної діяльності, яка можлива лише за індустріалізації всієї системи освіти, впровадження не окремих елементів навчально-матеріальної бази, а цілих систем, які сприяють технічному обладнанню процесу викладання, зростанню якості підготовки робочої сили.

Окрім освіти, на формування головної продуктивної сили суспільства, що забезпечує сталий розвиток, активний вплив має така складова соціальної сфери як система охорони здоров'я. Практика свідчить, що існує тісний зв'язок між соціально-економічним розвитком і охороною здоров'я. Адже її розвиток пов'язаний з поліпшенням здоров'я населення, продовженням працездатного довголіття людей, а на цій основі – підвищення продуктивності праці в усіх сферах економіки. Система охорони здоров'я покликана не лише надавати жителям висококваліфіковану медичну допомогу, а й відтворювати робочу силу, охороняти та примножувати здоров'я нації. Це досягають шляхом охоплення населення оздоровчими і медичними закладами, направленими на попередження та

лікування хвороб, на забезпечення працездатності людини на основі широкого впровадження досягнень сучасної медицини [14].

Особливу роль відводять системі охорони здоров'я в реалізації економічної функції, яка полягає у забезпеченні високого рівня суспільного здоров'я. Вона суттєво впливає на підготовку робочої сили як елемента суспільного виробництва. До речі, в системі охорони здоров'я надзвичайно складно розмежувати соціальну та економічну функції. Вони тісно пов'язані між собою. Зберігаючи джерело всіх вартостей – робочу силу, служба здоров'я сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва. Так система охорони здоров'я бере участь у розвитку продуктивних сил.

Водночас варто зазначити, що для цієї ланки соціальної сфери економічний ефект не є самоціллю. Визначальними показниками розвитку системи охорони здоров'я є соціальний та медичний ефекти.

Сучасний період суспільного розвитку характеризується збільшенням числа чинників, які впливають на стан здоров'я: це і науково-технічний прогрес, у тому числі неконтрольоване застосування нових технологічних процесів; це і зростання нервово-психічної напруги та інтелектуальних витрат в усіх видах діяльності; це і зміни в навколишньому середовищі; це і низький життєвий рівень населення; це і запиленість та загазованість повітря тощо. Всі соціально-економічні зміни в нашій країні збільшують соціальну цінність та економічну вартість здоров'я людини. Певний рівень здоров'я населення в нинішніх умовах є необхідною передумовою для оптимального функціонування суспільства, його економіки, суспільного та культурного життя.

Між сталим соціально-економічним розвитком і розвитком охорони здоров'я існує тісний причинно-наслідковий зв'язок, який проявляється перш за все в тому, що суспільство, вкладаючи великі ресурси в охорону та зміцнення здоров'я населення, отримує через підвищення працездатності працівників, їх продуктивності праці, зниження захворюваності, збереження та відтворення здоров'я людей, має суттєві економічні вигоди. І навпаки: недостатній рівень медичного обслуговування зумовлює відчутні економічні втрати: перш за все знижується використання маси праці та її продуктивність, що знижує валовий внутрішній продукт; зростають витрати держави на лікування; збільшується кількість людей, які передчасно виходять на пенсію, тощо [15]. За даними, скажімо, Попова Г., понад 70% випадків неучасті в праці осіб працездатного віку зумовлено захворюванням і травмами найпрацездатнішого населення. Захворюваність негативно позначається на використанні людських ресурсів. Це зумовлює високу роль медичного обслуговування населення. Розрахунки показують, що скорочення захворюваності працівників різних сфер економічної діяльності в Україні лише на один день рівнозначне залученню в економіку 0,4 млн. працівників. Іншими словами, зниження захворюваності з тимчасовою втратою працездатності забезпечує значну економію національного багатства. Тобто великі можливості впливу на розвиток суспільного виробництва має така складова соціального розвитку, як охорона здоров'я.

Економічні втрати, що надають державі результати захворювань зайнятого населення, полягають у таких особливостях:

- поточні витрати, а саме витрати на лікування та ліквідації наслідків захворювань;
- вартість недовиробленого валового внутрішнього продукту в результаті захворювань;
- довготривалі економічні втрати, зумовлені інвалідністю чи смертністю населення працездатного віку.

$$E = \sum_{t=0}^{T-1} \frac{Lm^t}{(1 + E_n)^t}, \text{ де}$$

$E$  – довготривалі економічні втрати;

$L_t$  – поточні втрати в  $t$ -тому році з початку розглядуваного періоду;

$T$  – число розглядуваних років;

$E_n$  – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень, що приймається за 0,12.



З підвищенням добробуту населення покращується його здоров'я, зростає вклад в охорону здоров'я. Це і є один із важливих показників ефективності медичного обслуговування населення. Адже статистика свідчить, що кожен працівник різних галузей економіки через хвороби та травматизм у середньому за рік втрачає 8-9 днів.

Слід зазначити, що як у системі охорони здоров'я, так і в соціальній сфері ефективність може проявлятися опосередковано, зокрема через підвищення продуктивності праці в галузях матеріального виробництва. До речі, за розрахунками Єршова Т. та Мішина Ю., кореляційна залежність між невиходами на роботу, пов'язаними із захворюваністю та продуктивністю праці, становить  $0,75 \pm 0,16$  [16].

Тому, щоб забезпечити перш за все економічне зростання – важливої складової сталого розвитку необхідно виявити чинники, що впливають на здоров'я людей, а значить, і на їх захворюваність, а також факторів ризиків захворюваності. В сучасних умовах глибоких економічних і соціальних змін, зростання темпів і психоемоційної насиченості всіх сфер суспільного життя зростає кількість причин, які негативно впливають на організм. Серед найсуттєвіших чинників слід назвати такі:

- вікова структура населення;
- характер його зайнятості;
- санітарно-гігієнічні умови праці;
- сімейно-побутові умови життя тощо.

Визначальним є фактор – спосіб життя, який передбачає неухильне покращення культурно-побутових, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних умов життя населення. Виявлено і зворотній кореляційний зв'язок між рівнем освіти населення та його захворюваності. За однакових усіх індикаторів більш нижча захворюваність характерна для групи працівників економіки з більшим освітнім рівнем. Безперечно, особи з високою освітньою підготовкою краще дотримуються заходів щодо попередження захворюваності. Тому зростання освітнього рівня населення зумовлює зменшення втрат трудових ресурсів. Цьому сприяють й профілактичні заходи. Одна із цілей профілактики захворювань, як відомо, полягає у визначенні групи ризиків, тобто того контингенту населення, яке є в несприятливих умовах праці і побуту, має знижені адаптивні можливості у зв'язку з фізичними та віковими особливостями, а також у виявленні на ранніх стадіях захворювань і в організації оздоровчих заходів. Також є заходи, що направлені на поліпшення умов життя, побуту, відпочинку. Вкрай важливим є створення на кожному виробництві оптимальних умов праці, подолання факторів, які негативно впливають на організм людини.

Аналіз статистичних даних свідчить, що там, де у структурі виробничих процесів питома вага ручної праці велика, як правило, є значні втрати робочого часу через виробничі травми. Встановлено, що на підприємствах, адміністрація яких у здійсненні комплексних заходів санаторно-оздоровчого характеру тісно співробітничала з працівниками системи охорони здоров'я, умови та охорону праці узгоджують із сучасними санітарними вимогами, неухильно скорочують втрати. Все це сприяє сталому розвитку, створенню умов, щоб не лише нинішнє, але й майбутнє покоління мали можливість користуватись благами, які дає природа.

У нинішніх умовах питання доцільної дислокації об'єктів соціальної сфери на основі потреб населення, підвищення якості його обслуговування є актуальними. Їх вирішенню сприяє оздоровлення населення, нарощування потенціалу головної продуктивної сили суспільства. В умовах сучасного технічного прогресу, з підвищенням рівня складності праці, частки зі збільшенням виробничих операцій, що вимагають розумових зусиль, зростає значення кожного із видів раціонального відпочинку. Останній відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я населення, у збільшенні трудових можливостей і працездатності особистості [17].

Розумний, науково обґрунтований відпочинок, окрім оздоровчої, соціальної, впливає на зростання продуктивності праці, на зменшення соціальних втрат, на забезпечення

сталого розвитку. Серед факторів, що суттєво впливають на формування рекреаційних систем, важливу роль відіграють елементи природи та об'єкти антропогенної діяльності, які у сучасній структурі рекреаційних потреб, рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані для відпочинку населення. Хороший відпочинок – передумова високопродуктивної праці. Тому для забезпечення сталого розвитку необхідно активно розвивати всі складові соціальної сфери, зокрема і такої форми організованого відпочинку, як туризм. Доведено, що частка туризму у структурі відтворення робочої сили перевищує 2%. Туризм – один із найбільш масових і дієвих видів відпочинку, фізичного загартування та всебічного розвитку людини [18]. В Україні цей елемент сталого розвитку ще недостатньо розвинений, хоча наша країна володіє значними перш за все рекреаційними ресурсами. До речі, серед 17 цілей сталого розвитку підкреслено необхідність зберігати і відновлювати екосистеми суші, сприяти їх раціональному використанню, раціонально розпоряджатися лісами [19].

Створенню вільного від соціальних проблем суспільства в інтересах сталого розвитку, як зазначено в одній із вищезазначених цілей сталого розвитку, сприяє культурно-просвітницька діяльність, примноження цінностей культури. В сучасних умовах помітно зростає роль культури в раціональному використанні вільного часу. Динамізм духовного життя висуває нові, більш вищі вимоги до всієї системи культурного обслуговування населення, до рівня роботи культурно-просвітницьких закладів. Водночас зростає потреба щодо задоволення уже сформованих духовних потреб мас і формування більш вищого рівня інтелектуальних та естетичних потреб, стимулювання культурної активності населення, реалізація таких цілей сталого розвитку, як забезпечення здорового способу життя та ліквідація соціальних бар'єрів суспільства тощо.

**Висновки.** Отже, серед механізмів забезпечення сталого розвитку слід виділити такі:

- створення ефективної ринкової інфраструктури, що забезпечує розвиток реального сектора економіки;
- комплексна економічна реформа, впровадження передових форм і методів організації економіки;
- формування законодавчої і нормативно-правової бази господарювання в умовах глобалізації та європейського вектору розвитку України;
- поступова структурна перебудова всього національного господарства, регіональних економік, деяких видів діяльності сфер економіки, підприємств на основі реальних потреб сталого розвитку;
- сприяння демонополізації та розвитку конкуренції та одночасний захист внутрішнього національного і регіонального ринків, забезпечення соціальної та економічної безпеки України [20].

Наш кореляційно-регресивний аналіз свідчить про тісний прямий зв'язок між рівнем розвитку соціальної сфери, зокрема таких її складових, як освіта, культура, охорона здоров'я тощо, та сталим розвитком. А це значить, що ефективно використання творчого потенціалу культурно-просвітницьких закладів, комфортні умови відпочинку сприятимуть економічному зростанню, підвищенню добробуту населення, успішній реалізації основних цілей сталого розвитку України.

### Література

1. Дагаев А.А. Экономика знаний в информационном обществе / А.А. Дагаев // Информационное общество. – 2008. – Вып . 5-6. – С. 40-42. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/771baf208fec2a9ac3257576003b9b61>
2. Капелюшников Р.И. Образование, производительность, экономический рост // США: экономика и образование : Реф. сб. / [Редкол.: Борко Ю. А., Зарецкая С. Л. (отв. ред.)]. — М.: ИНИОН, 1985. — 228 с. — (Серия "Социально-экономические проблемы развитых капиталистических стран" / АН СССР, ИНИОН).

3. Марцинкевич В. Инвестиции в человека: Экономическая наука и российская экономика (Что скрывается за термином «человеческий капитал») / В. Марцинкевич // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2005. – №9. – С. 29-39.
4. Bossel H. (1999). *Indicators for Sustainable Development: Theory, method, applications*. Winnipeg, International Institute for Sustainable Development.
5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К.; 2017. – 86 с.
6. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: 2010. – 77 с.
7. Астахова В.І. Наукові дослідження у приватних ВНЗ: перші досягнення, перспективи / В.І. Астахова // *Вища освіта України*. – 2003. – №1. – С. 22-27.
8. Кремень В. Філософія освіти ХХІ століття / В. Кремень // *Шлях освіти*. – 2003. – №2. – С. 2-5.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2017/18 навчального року. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. К., 2018, – 298 с.
10. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: монографія / О.В. Захарова. – Донецьк: «ДВНЗ ДонНТУ», 2010. – 378 с.
11. Боголіб Т.М. Процеси капіталізації розвитку вищої освіти та університетської науки / Т.М. Боголіб // *Фінанси України*. – 2012. – №11. – С. 84-93.
12. Співаковський О. Якісна вища освіта – шлях до гідного майбутнього України. З чого почнемо? / О. Співаковський // *Голос України*. – 2019. – №39(7045) 26 лютого. – С. 1, 4-5.
13. Проценко Л. Інформатизація освітнього простору навчального закладу: розбудова дидактичного модуля / Л. Проценко // *Рідна школа*. – 2014. – №6. – С. 29-33.
14. Завора Т.М. Теоретико-методичні підходи до оцінювання рівня національної безпеки у соціальній сфері в умовах системної трансформації / Т.М. Завора // *Економіка і регіон*. – 2015. – №6(55). – С. 34-40.
15. Жук І.Л. Підготовка робітничих кадрів на виробництві: ретроспективний аналіз та оцінка сучасних тенденцій / І.Л. Жук // *Демографія та соціальна економіка*. – 2014. – №2(22). – С. 145-154.
16. Ершова Т. Об экономической оценке заболеваемости с временной утратой трудоспособности / Т. Ершова, Ю. Мишин // *Здравоохранение Российской Федерации*. – 1975. – №11. – С. 7-10.
17. Гаращук О.В., Соціо-економічний сектор сільськогосподарських територій – важливий чинник забезпечення сталого розвитку та ефективного використання ресурсного потенціалу / О.В. Гаращук, В.І. Куценко // *Раціональне використання ресурсів в умовах екологічно стабільних територій: колективна монографія / за ред. П.В. Писаренка, Т.О. Чайки, І.О. Яснолоб*. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2018. – С. 177-187.
18. Білецька І.М. Медичний туризм в структурі світового ринку лікувально-оздоровчого туризму / І.М. Білецька // *Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16-17 квітня 2018 року)*. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. С. 6-10.
19. Куценко В. Освіта в контексті розбудови інформаційного та екобезпечного суспільства: теоретико-методологічні й практичні аспекти / В. Куценко, О. Гаращук // *Економіка природокористування і охорони довкілля : [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*. – К.: ДУ ІЕПСПР НАН України, 2016. – С. 36-43.

20. Пакуліна А.А. Управління соціальною сферою як чинник позитивного іміджу держави у сучасному світі А.А. Пакуліна, Г.С. Пакуліна // Траектория науки. Электронный научный журнал. – 2016. – №4(9) – С. 258-275. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/index.php/2413-9009-CL/article/view/72994/68266>

### References

1. Dagayev, A.A. (2008). *Ekonomika znanij v informatsionnom obshchestve* [Knowledge Economy in the Information Society]. *Informatsionnoye obshchestvo*, 5-6, 40-42 Retrieved from <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/771baf208fec2a9ac3257576003b9b61> [in Russian].
2. Kapelyushnikov, R.I. (1985). *Obrazovaniye, proyzvoditel'nost', ekonomicheskyy rost* [Education, productivity, economic growth]. *SShA: ekonomika y obrazovaniye*. Moscow: INION [in Russian].
3. Martsynkevych, V. (2005). *Investytsii v cheloveka: Ekonomicheskaya nauka i rossiyskaya ekonomika (Chto skryvaetsya za terminom «chelovecheskiy kapital»)* [Investing in Man: Economics and the Russian Economy (What is behind the term "human capital")]. *World Economy and International Relations*, 9, 29-39 [in Russian].
4. Bossel H. (1999). *Indicators for Sustainable Development: Theory, method, applications*. Winnipeg, International Institute for Sustainable Development.
5. Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2017 (according to a sample survey of household living conditions in Ukraine). *Statistical Collection (2017)*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
6. Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2010 (according to a sample survey of household living conditions in Ukraine). *Statistical Collection (2010)*. Kyiv: State Committee of Statistics of Ukraine [in Ukrainian].
7. Astakhova, V.I. (2003). *Naukovi doslidzhennia u pryvatnykh VNZ: pershi dosiahnennia, perspektyvy* [Research in private universities: first achievements, perspectives]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 22-27 [in Ukrainian].
8. Kremen', V. (2003). *Filosofii osvity XXI stolittia* [The philosophy of education of the twenty-first century]. *Shliakh osvity*, 2, 2-5 [in Ukrainian].
9. *Basic indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2017/18 academic year. Statistical bulletin (2018)*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
10. Zakharova, O.V. (2010). *Upravlinnia investuvanniam u liudskiy kapital: metodolohiia, otsinka, planuvannia: monohrafiia* [The capital of the capital of the capital of the capital: metodolohiia, otsinka, planuvannia: monohrafiia]. Donetsk: DVZN DonNTU [in Ukrainian].
11. Boholib, T.M. (2012). *Protsesy kapitalizatsii rozvytku vyshchoi osvity ta universytetskoï nauky* [Protsesy kapitalizatsii rozvytku vyshchoi osvity ta universytetskoï nauky]. *Finansy Ukrainy*, 11, 84-93 [in Ukrainian].
12. Spivakovskiy, O. (2019). *Yakisna vyshcha osvita – shliakh do hidnoho maibutnoho Ukrainy. Z choho pochnemo?* [Qualitative higher education is the way to a decent future of Ukraine. What will we start with?]. *Holos Ukrainy*, 39(7045), 1, 4-5 [in Ukrainian].
13. Protsenko, L. (2014). *Informatyzatsiia osvitnoho prostoru navchalnoho zakladu: rozbudova dydaktychnoho modulia* [Informatization of the educational space of an educational institution: the development of a didactic module]. *Ridna shkola*, 6, 29-33 [in Ukrainian].
14. Zavora, T.M. (2015). *Teoretyko-metodychni pidkhody do otsiniuvannia rivnia natsionalnoi bezpeky u sotsialnii sferi v umovakh systemnoi transformatsii* [Theoretical and methodical approaches to the assessment of the level of national security in the social sphere in the conditions of system transformation]. *Ekonomika i rehion*, 6(55), 34-40 [in Ukrainian].
15. Zhuk, I.L. (2014). *Pidhotovka robitnychykh kadriv na vyrobnytstvi: retrospektyvnyi analiz ta otsinka suchasnykh tendentsii* [Training of workers at work: retrospective analysis and assessment of current trends]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2(22), 145-154 [in Ukrainian].

16. Yershova, T. & Yu. Mishyn (1975). Ob ekonomicheskoi otsenke zabolevayemosti s vremennoi utratoi trudospobnosti [On the economic assessment of morbidity with temporary disability]. *Healthcare of the Russian Federation*, 11, 7-10 [in Russian].

17. Garashchuk, O.V. & Kutsenko, V.I. (2018). Sotsio-ekonomichniy sektor silskohospodarskykh terytorii – vazhlyvyi chynnyk zabezpechennia staloho rozvytku ta efektyvnoho vykorystannia resursnoho potentsialu [Socio-economic sector of agricultural territories is an important factor in ensuring sustainable development and efficient use of resource potential]. *Ratsionalne vykorystannia resursiv v umovakh ekolohichno stabilnykh terytorii* collective monograph (pp. 177-187). Poltava: Scientific-manufacturing company «Ukrpromtorhservis» Ltd [in Ukrainian].

18. Bilets'ka, I.M. (2018). Medychnyi turyzm v strukturі svitovoho rynku likuvalno-ozdorovchoho turyzmu [Medical tourism in the structure of the world market of health-improving tourism] *Economic, political and cultural aspects of European integration of Ukraine in the context of new globalization challenges International scientific and practical conference (April 16-17, 2018)*. (pp. 6-10). Uzhhorod: Helvetia Publishing House [in Ukrainian].

19. Kutsenko, V. & O. Garashchuk (2016). Osvita v konteksti rozbudovy informatsiinoho ta ekobezpechnoho suspilstva: teoretyko-metodolohichni y praktychni aspekty [Education in the context of building an informative and eco-friendly society: theoretical, methodological and practical aspects]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia* the collection of scientific works. (pp. 36-43). Kyiv: Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» [in Ukrainian].

20. Pakulina, A.A. & G.S. Pakulina (2016). Upravlinnia sotsialnoiu sferoiu yak chynnyk pozytyvnoho imidzhu derzhavy u suchasnomu sviti [Management of the social sphere as a factor in the positive image of the state in the modern world]. *Traektoryia nauki. Elektronnyi nauchnyi zhurnal*, 4(9), 258-275 Retrieved from <http://journals.uran.ua/index.php/2413-9009-CL/article/view/72994/68266> [in Ukrainian].